

BALTİK BÖLGESİNDE İSLAM VE KUR'ÂN'LA İLGİLİ ÇALIŞMALAR:
(Belarus, Estonya, Letonya, Litvanya ve Polonya'da Sayıları Gün Geçtikçe Artan Et-
nik Müslüman Topluluklardan Baltık Tatarlarının Bu Çalışmalara Katkısı)*

Harry Thirwall Norris ** / çev. Hayati SAKALLIOĞLU***

Kuzeydoğu Avrupa ülkeleri, Müslüman dünyası içinde eşsiz bir konuma sahiptir.¹ Belarus haricinde, bu ülkelerin Baltık Denizi'ne sınırı vardır ve on-

* "Islam and Qur'anic Studies in the Baltic Region: The Contribution of the Baltic Tatars amid the Growing Inter-ethnic Muslim Communities of Belarus, Estonia, Latvia, Lithuania and Poland" başlıklı bu makale, Harry Thirwall Norris tarafından İngilizce olarak kaleme alınmış ve *Centre of Islamic Studies School of Oriental and African Studies University of London* isimli dergide yayınlanmıştır. Bkz. 2005, cilt: VII, sayı: I, s. 113-121. Yazarın ayrıca "*European Islam in the Baltic*" isimli 2006 yılında I. B. Tauris tarafından yayımlanmış bir eseri bulunmaktadır. Ülkemizde, Baltık bölgesindeki ülkelerde yaşayan Müslümanlar, onların tarihi, kültürel ve dini yaşamları konusunda neredeyse hiçbir çalışma olmaması, bizi bu makaleyi tercüme etmeye sevk etmiştir.

** Harry Thirwall Norris 1926 doğumlu olup, 1991'de emekli olana kadar Londra Üniversitesi bünyesindeki Arabic and İslamic Studies at the School of Oriental and African Studies'de Profesör olarak görev yapmıştır. Londra Üniversitesi bünyesindeki Emeritus of Arabic and İslamic Studies'de Profesör, SOAS Middle Eastern Studies'de Profesör ve Londra Üniversitesi bünyesindeki School of the Slavonic and East European Studies'de akademi üyesi olarak görev yapmıştır. Ülkemizde çok tanınmamakla birlikte, Baltık Ülkeleri, Balkanlar, Orta-doğu ve Kuzey Afrika tarihi, kültürü ve dini yaşamıyla ilgili önemli çalışmaları bulunan bir zattır. Çalışmalarından bazıları şunlardır: 1. *İslam in the Balkans: Religion and Society between Europe and the Arab World*, London: Hurst, 1993, 2. *Saharan Myth and Saga*, Oxford University Press, 1972, 3. *The Arab Conquest of the Western Sahara: Studies of the Historical Events, Religious Beliefs and Social Customs which Made the Remotest Sahara a Part of the Arab World*, Harlow:Longman, 1986, 4. *Popular Sufism in Eastern Europe, Sufi Brotherhoods and the Dialogue with Christianity and Heterodoxy*, London: Routledge, 2006, 5. *The Adventures of Antar*, Warminster: Aris & Phillips, 1980, 6. *The Berbers in Arabic Literature*, London: Longman, 1982, 7. *Sûfi Mystics of the Niger Deserts: Sîdî Mahmûd and the Hermits of Air*, Oxford: Clarendon, 1990, 8. *The Tuaregs: Their İslamic Legacy and Its Diffusion in the Sahel*, Warminster:Aris and Phillips, 1975, 9. *Shinqiti Folk Literature and Song*, London 1968, 10. *İslam in the Baltic: Europe's Early Muslim Community*, I. B. Tauris & Co Ltd., 9.3.2009. (ç.n.)

*** Vaiz, DİB, İzmit Müftülüğü (shayati@hotmail.com)

1 İskandinavya, Polonya, Baltık Devletleri ve Belarus, merkezi Polonya Gdańsk-Gdyna'da olan ve son zamanlarda teşekkül eden Muslim Confederation of the Baltic Sea (MCBS) adlı konfederasyonun hali hazırda üyesidirler. Ayrıca Gdańsk'ta kurulan, Uralların iki tarafı ve Rusya'nın büyük çoğunluğunda şubeleri olan Muslim Revival Movement (MRM) isimli ku-

ların çalkantılı tarihi boyunca İslâmî yaşamları dış kültürel etkiler ve göçmenlerin etkisiyle şekillenmiştir. Göçmenler bu topraklara dört bir yandan; İskandinavya, Almanya, Rusya'nın Karadeniz bölgesinden özellikle Kırım yarımadasından (en büyük etki bunlarındır), Kafkaslardan, Balkanların kalbindeki Saraybosna'dan ve İstanbul'dan gelmişlerdir. En son saydığımız bölgeler (Kafkasya, Balkanlar ve İstanbul) üzerinden bölgeye giden Osmanlı'nın manevi ve kültürel etkisi, Kıpçak Tatarları için en önemli etkiyi oluşturmuştur.

Bu ülkelerdeki Müslümanlar, halihazırda farklı etnik kimliklere sahip bir cemaat oluşturmaktadırlar. Çoğunluk Sünni olmakla birlikte, Estonya'da çok miktarda Azerbaycanlı Şii nüfus yaşamaktadır. Bunların(Şii nüfus) nispeten zengin olmaları, Müslüman azınlıkların yaşamlarında yeni bir etken oluşturmaktadır.² Bu Baltık Müslüman topluluğu, aynı zamanda Belarus, Baltık ülkeleri ve Polanya'dan yerli mühtedileri de içine almaktadır. Kur'ân, bütün bu Müslümanların yaşamının merkezidir. Elena Banks'ın Müslim News isimli internet gazetesindeki haberine göre; Letonyalı meşhur şair ve mütercim Uldis Berzins, şu anda Letonca ilk Kur'ân tercümesi üzerinde çalışmaktadır.³ Bu çeviri, kültürel projelere devletin maddi desteğini sağlayan bir devlet kuruluşu, "Latvijas Kulturkapitala Funds" tarafından desteklenmektedir. Berzins'in; "Kur'ân insanlığın anahtar metinlerinden biridir" şeklinde özlü bir sözü vardır.

ulus, halifeliği yeniden tesis etmeye uğraşiyor. Bu ve benzeri organizasyonlar, Kuzeydoğu Avrupa'daki Müslüman topluluklarının uyanışının karakteristik özelliklerinden olup, bu topluluklar arasından Belarus Müslümanları, bu hedefi gerçekleştirmede önemli bir role sahip olacaktır.

- 2 İstatistiklere göre Belarus'taki tahmini Müslüman nüfusu için, mevcut camilerin dağılımıyla birlikte bulunan haritaya bakınız. Bu harita, nazikçe benim için Müftü Hacı İsmail Alexandroviç tarafından hazırlanmıştır. Müslümanların, 10 milyonluk Belarus nüfusu içindeki sayısı, 2005 verilerine göre 40.000'e yaklaşmış durumdadır. Tatarların yanında Azerbaycanlılar ikinci en büyük ikinci azınlık durumundadırlar. Müftü İldar Muhamedshin ve sayın Timur Seifullin tarafından, Estonya'daki Müslüman nüfusunun 4.000 ile 10.000 arasında olduğu aktarılmaktadır. Bir makaleye göre ("New Europe", *Q News International*, Mayıs 2004, no. 356, s. 11), bu sayının 10.000 ile 20.000 arasında olduğu söylenmektedir. Tatarlardan sonra, Azerbaycanlılar Estonya'daki en büyük azınlığı teşkil etmektedirler. Baltık bölgesindeki daha önceki toplam Tatar Müslüman nüfusun günümüzden çok daha yüksek olduğu ayrıca belirtilmelidir. Jurgita Stauciunaite-Verbickienė, "The Tatars' in the Peoples of the Grand Duchy of Lithuania", Vilnius: Aidai, 2002, s. 74, isimli eserinde şunu zikretmektedir: "Kesin demografik verilerin eksikliği nedeniyle, tüm söyleyebileceğimiz, Yahudiler'den sonra Tatarların geçmişte Litvanya'da Hristiyan olmayan toplulukların en büyüklerinden biri olduğudur."
- 3 Muslim News UK, No. 6839, s. 2. Berzins, 5 yıl süren bu çalışmasını, 2009 yılında tamamlamıştır. (ç.n.)

Belarus'ta İslami Uyanış

14. yüzyıldan bu yana Belarus'ta yaşayan Kıpçak Tatarları, köken olarak Büyük Litvanya Dükalığı sınırları içerisindeki daha geniş Tatar yerleşiminin bir parçasını oluşturmaktadır. Bu dükalık, sonradan, bugünkü Belarus'un batı bölgesinin çoğunu içine almıştır. Bu yarı pagan Dükalık, yükselme döneminde Baltık'tan Karadeniz'e kadar geniş bir coğrafyaya yayılmıştı. Son zamanlara kadar, Litvanya'da *vytis*, Belarus'ta *pahonia* diye anılan, elinde kılıç tutan atlı şövalye amblemi, bu dükalığın görkemli tarihinin bir sembolüydü ve aynı zamanda bu toprakların insanların yaşamak zorunda olduğu, batı ile doğu arasını ayıran bir fay hattı da olan tarih, kültür ve ortak tarihi trajedileri bir araya getiriyordu. Bu durum(ortak tarih ve acılar), 2. Dünya savaşı ve sonrasında sınırlar değişip yeniden belirlenirken ve bu nedenle Tatar ailelerin ayrılıp dağılması olayında özellikle belirgindir. Bugün, değişen "Yeni Avrupa" sınırları, Belarus'u bu sınırların dışarısında bırakmıştır. Bu durum Tatar Müslümanlarının kimliklerini, kültürlerini her şeyden fazla inançlarını korumalarını daha da zorunlu kılmıştır.⁴ Yüzyıllar boyunca onlar bunu yapmışlardır, doğrusu yüzyıllar boyunca küçük bir azınlık olarak onların bunu yapabilmesi, başlı başına mucize gibi bir şeydir.

Tatarlar, İslami literatür ve kültürlerini baştan sona daima Kur'an metnine dayandırmışlardır. Bir takım sıra dışı ve kendine özgü sayılabilecek yollarla bu kutsal metin, çoktan unuttukları eski Kıpçak dilinden sonra, onların kültürel ve dini kimliklerini ifade etmiştir. Metnin kendisi özenle kopya edilmişti, daha ilk yüzyıllarda Belarus, Litvanya ve Polonya'daki özel koleksiyonlarda mükemmel ve nefis yazma Mushaf örnekleri bulunuyordu.⁵ Kutsal metin, onların diğer dinsel çalışmalarının odak noktası olmuş, bu çalışmalar ilgi ve övgüyle mazhar olmuş ve onların genel olarak Doğu Avrupa'daki İslami literatüre yaptıkları müstesna katkı olarak ayrı bir öneme sa-

⁴ Belarus haricinde, yukarıda bahsi geçen bütün ülkeler Avrupa Birliği'ne üyedir.

⁵ Tüm bu devletlerde; Kur'an, onun tercümesi ve Tatar dünyasındaki örnekler üzerine yapılan çalışmalar için şu yayınlara müracaat edilmelidir: Tamara Bairašauskaitė, "Pirmasis Korano vertimas lietuvoja", *Mūsų praeitis* 4(1995), ss. 5-18; Andrzej Drozd, "Starpolski przeklad Koranu" ('Old Polish Qur'anic Translations'), *Swiat İslamu* 1 (marzec-kwiecien 1995), ss. 4-5; Andrzej Drozd, Marek M. Dziekan, Tadeusz Majda, "Pismiennictwo i muhiry Tatarow polsko-litewskich", (Warsaw: Katalog Zabytkow Tatarskich, Tom 111, ResPublica Multiethnica, 2000); "Belarusian Tatar Manuscripts of the End of the 17th up to the Beginning of the 20th Centuries from the Collection of the Yakub Kolas Central Science Library of the National Academy of Sciences of Belarus"(Rukapisi belaruskich Tataru kantsa XVII-pachatku XX stagoddzaya z kaleksii tsentralnay navukovay bibliyateki imya Yakuba Kolas Nationalay akademii navuk Belarusi), (Minsk: 2003). Bu son çalışma, Belarus koleksiyonlarındaki nadir Kur'an'ları takdim eden önemli bir çalışmadır(Tatar tefsirleri, tecvid kitapları ve yazma eserlerini içeren İngilizce önsöz, 36-38. sayfalar arasındadır.)

hip olmuştur. Kur'ân tefsirleri, tecvid kitapları, (şifa ve korunma için kullanılan) fal şemailleri, ve özellikle Kıpçak Tatarlarının doğu edebiyatına eşsiz katkısı olan yazma eserleri(the kitabs)⁶ ve beraberinde Kıpçak Türklerinin vaaz ansiklopedileri, hadisler, bilge kişilerin sözleri, ermiş biyografileri, sufilerin yaşamları ve seçilmiş surelerden birçok alıntılarla desteklenen yüce kişilikleri ile ilgili çalışmalar, geçmiş ve günümüzde Tatar yaşamının temel taşı olan Kur'ân'ın bu toplumdaki olağanüstü yerini fazlasıyla göstermektedir. Kaldı ki Tatarlar, geçmiş yüzyıllar boyunca ezici bir çoğunlukla sayıca kendilerinden üstün olan Müslüman olmayan pagan Litvanyalılar, ateist Marksistler, Katolik, Ortodoks ve Uniate Hristiyanlar,⁷ dindar Yahudiler, ve Kıpçak Karailer⁸ tarafından çevrelenen bir coğrafyada yer almışlardır.⁹

Doğu Avrupa'daki Tatar toplulukları arasında, Belarus, Rus memleketlerinin kültürel bir parçası olmuş, hala özellikle İslam dünyası için coğrafi konum açısından önemini devam ettirmektedir. Bunun sebebi, halihazırda "Yeni Avrupa"nın doğu sınırına çok yakın olan Tatar nüfusedir. Bu toplulukların inşa ettiği küçük kilise(şapel) benzeri küçük ahşap camiler, son derece özgün bir tarza sahiptirler. Bu camiler, genellikle, 1392-1430 yılları arasında iktidarda olan Dük Vytautas'ın(Leh dilindeki karşılığı Witold), Töton Şövalyelerine¹⁰ karşı olan savaşı süresince, onun tarafından bölgeye yerleşti-

-
- 6 Pek çok özelliği yukarıda zikredilen eserlerde bulunan Tatar literatürü, Tatar tarihi, yaşamı ve dini hakkındaki bilgilere, özellikle Polonya'ca/Leh dilinde yayınlanmış pek çok eserde değinilmiştir. Bundan çok daha azı ise başka dillerde bulunmaktadır. Litvanya'da Galina Miškinienė'ye ait son zamanlarda yapılan bir çalışma, özellikle değerli ve temsili Kur'ân örnekleriyle doludur. Galina Miškinienė, "Seniausi Lietuvos Totorių Rankraščiai, Grafika, Transliteracija, Vertimas, Tekstų struktūra in turinys", (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001). İngilizce'de, en iyi iki kaynak şunlardır: Shirin Akiner, "The Vocabulary of a Byelorussian Kitab in the British Museum", *The Journal of Byelorussian Studies*, 3:1 (1973), ss. 55-84; G.M. Meredith-Owens and A. Nadson, "The Byelorussian Tatars and their Writings", *The Journal of Byelorussian Studies*, 2:2 (1970), ss. 141-176.
- 7 Talmudu reddeden, tüm öğretilerinde Eski Ahid'i ölçü alan ve Eski Ahid'i anlayıp yorumlamada literalizmi yani zahiren harfi harfine anlamayı esas alan ve kurucusunun Anan ben David olarak kabul edildiği bir Yahudi mezhebidir. (Bkz. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 212). İslamdaki Zahirilerle kıyas edilebilir. (ç.n.)
- 8 Hristiyanlıkta Papanun otoritesini prensipte kabul etmekle birlikte, suya dalarak vaftiz olma veya rahiplerin evlenmesi konuları gibi hususlarda kendi mahalli yapılarını muhafaza eden çeşitli Doğu Kiliselerine mensup kimseler için kullanılan bir tabirdir. (Bkz. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 378). (ç.n.)
- 9 Söz konusu bütün bu toplulukların, tarihleri, yüzyıllar boyunca olan bağlantıları ve şu andaki durumları hakkında okunabilecek en güzel kaynaklardan biri şu eserdir: *The Peoples of the Grand Duchy of Lithuania*, edited by Grigorijus Potašenko. Bu eser Litvanca'dan İngilizce'ye Axel Holvoet tarafından çevrilmiştir(Vilnius: Aidai, 2002). Söz konusu kişiler, Ruthenianlar, Yahudiler, Tatarlar, Karaimler, Roma, Rus Eski İnananlar(Russian Old Believers) ve Litvanya'da popüler çok kültürlülüğe sahip tarihi kasaba Kėdainiai sakinleridir.
- 10 Töton Şövalyeleri, bir Germen-Roman dini tarikatıdır. Tarikat, Katolik hacılara, hac yolunda yardımcı olmak, hasta ve yaralı Katoliklerin bakımlarını sağlamak üzere hastane kurmak amacıyla kurulmuştur. Adlarını özellikle Ortaçağ'da Haçlı Seferlerine katılarak duyurdular.

rilen Tatarlar'ın buldukları yerlerde inşa edilmiştir.¹¹ Timur ve ordusu tarafından hakimiyetine son verilen Toktamış Han liderliğinde esir veya paralı asker olarak bölgeye gelen Tatarlar buraya yerleşti ve yüzyıllar boyunca bölgedeki yaşama entegre oldular. Han adına gösterdikleri askeri hizmetlerin mükafatı olarak kendilerine(Tatarlara) arazi verildi. Çiftçilik yaptılar, daha sonra Polonya veya Rusya'da burjuvazi hatta aristokrasinin içinde asimile oldular. Bu küçük topluluk, Kırım ve Ukrayna'nın Odessa kenti yakınlarındaki Akkirman'dan(burası alternatif olarak Bilhorod-Dnistrovskiyi yani "Ak Şehir" olarak bilinir) ve daha sonraları İstanbul'dan gelen imamları vasıtasıyla İslam dünyasının geniş bir kesimiyle ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Bu topluluk içinde Hac vesilesiyle kutsal topraklara ulaşabilen küçük bir azınlıkta vardı. Son yıllarda Belarus, Estonia, Litvanya ve Polonya'da yeni müftü atamaları gerçekleştirildi.¹² Camilerin bitişiğinde eski mezarlıklar yer

Normalde asil üyelerin sayısı her zaman sınırlıydı ancak ihtiyaç durumunda gerek gönüllülerin gerekse paralı askerlerin katılımıyla sayıları hayli artmaktaydı. Avrupa'da sekiz yüzyıla yakın süre varlığını korumuş bir şövalye kurumudur. Genel Alman şövalyelerden oluşmaktaydı. Polonya üzerinde büyük nüfuzları mevcuttu. Orta Çağ'da III. Haçlı Seferi esnasında (1190) Orta Avrupa'da Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'na bağlıydılar. Papa III. Innocent tarafından şövalye olarak kabul edildiler ve 19. yüzyılda Napolyon dönemine kadar varlıklarını devam ettirmeyi başardılar. (ç.n.)

- 11 Grünwald (Tannenberg) savaşı, Litvanyalıların Töton Şövalyeleri'ne karşı yaptığı hayati öneme sahip bir savaştır. Onlar bu savaşta, 1409 yılında Krallığı Töton Şövalyeleri tarafından işgal edilen Polonya Kralı Jogaila'nın desteğini görmüşlerdir. Batı Avrupa'dan birçok haçlı şövalyesi, Töton Şövalyeleri tarafında savaştılar. Germanlar iki yönden saldırı beklerken, Müttefik Litvanya ve Polonya kuvvetleri, Prusya içlerine doğru ilerlediler. 3 Haziran 1410'da Litvanya Grand Dük'ü Vytautas(Wituft Kinaz Litwa)'nın ordusu, şu an Belarus sınırları içinde olan Grodno'ya yürüdü ve orada Rus ve Tatar birlikleri kendilerine katıldı. Burada orduya Polonyalılar ve Çekler'den de katılım olmuştu. Bütün ordu Prusya içlerine doğru ilerledi. Onların amacı, Töton şövalyelerinin ana üssü konumunda olan Marienburg(Malbork) kalesine yürümekti. Taraflar, 15 Temmuz şafaktan önce, Tannenberg-Grünwald civarında karşı karşıya geldiler. Savaşın başlama işareti Kral Jogaila tarafından verildi. Savaş 10 saat sürdü, günün sonunda Töton şövalyeleri bozguna uğratıldı, şövalyelerin büyük komutanı Ulrich von Jungingen ise öldürüldü. Geri kalan birçoğu ise savaşta yok edildi. Ölümlerin defnini müteakip birlikler Marienburg'a doğru yürüyüşe geçti. Fakat zaptedilemesi zor bir hedef olması, adamları arasında hastalık yayılması nedeniyle, Kral Jogaila'nın ardından Dük Vytautas'da geri çekildi. Bu savaş sayesinde, Litvanya, Samogitija (Žemaitija) ve Süduva'yı yeniden kazandı. Şövalyeler, çok geçmeden Litvanyalılar için bir tehlike olmaktan çıktı. Tarafların kaderini belirleyen bu çarpışmada Tatarlar aktif bir taraf olarak yer aldılar. Onların büyük çoğunluğu, Toktamış Han'ın oğlu Celâleddin liderliğinde bu savaşta yer almışlardı. Celâleddin, Tatar tarihçi Muhammed Murâd er-Ramzî'nin *Telfiku'l-ahbâr* isimli eserinde, "cesaretli, gözüpek ve çok öfkeli" biri olarak tanımlanmıştır. Bu savaşa katılmasından 4 yıl sonra, Tatarların kendi aralarındaki çatışmanın bir kurbanı olarak, kaburgaları arasına isabet eden bir okla öldürülmüştür. Müslüman Belarus, Litvanya ve Polonya Tatarları, bu meşhur çarpışmada Dük Vytautas tarafında yer almalarından ötürü, bugün geçmişlerine gururla bakıyorlar.
- 12 Yüzyıllar boyunca, Kuzey'deki Tatarlar Kırım Müftü'süne tabi olmuşlardır. Baltık Devletlerinde müftü atamalarının gerçekleştirilmesi, son gelişmeler sonucunda olmuştur. Bununla birlikte Polonya'da 1920 gibi daha erken tarihlerde bu atama yapılmıştır. Bu atamanın, ül-

almaktadır, bu mezarlıklardaki kitabeler, Arap hattıyla yazılmış Kur'ân âyetleriyle süslenmiştir. Çoğunlukla geçici olan okullar ve eğitim merkezleri kuruldu ve büyük bayramlar kutlandı. Bu ibadethaneler haricinde ezan okunmadı, fakat içlerinde Kur'ân, salavat, namaz, tekbir ve zikirler, dokunaklı bir biçimde ibadet edenlerin yerel müzik koroları tarafından ilahi veya ezgi olarak icra edildi. Onların bu nağmeleri, Daşt-ı¹³ Kıpçak'ın engin bozkırlarından kuzeye aziz bir hatıra olarak getirdiklerine inanılmaktadır. Mezanların iç kısımlarındaki aslı ahşap bölmelerde, Kur'ân metinleri, Peygamber'in halifelerinin isimleri, sembolik işaretler, astrolojik tablolar, yıldız haritaları, Kabe resimleri, duvar saatleri ve tablolar görülmektedir.¹⁴

Bu camilerin kuruluşu 19. yüzyıla hatta daha erken tarihlere kadar uzanıyor. Bununla birlikte, Belarus'a yaklaşık bir mil mesafede bulunan Polonya Kruszyaniy'deki ahşap cami hariç tutulacak olursa, yangınlar ve kasıtlı

kedeki Tatar kültürel uyanışına doğrudan etkisi de olmuştur. I. Bohdanowicz', "The Muslims in Poland: Their Origin, History and Cultural Life", *Journal of the Royal Asiatic Society*, Ekim 1942, tarihli eserinde şunları söylemektedir: "Polonya Hükümetinin onlara karşı gösterdiği iyi niyet, her şeyden önce özerk bir Tatar Müftüsü'ne tabi bir Müslüman topluluğunun meydana getirildiğini göstermektedir. Bu görev, doğu dilleri uzmanı Dr. Jacob Szykiewicz'e verildi. Bu durum, Tatar dini yaşamını inceleme hususunda ona yardımcı oldu. Müftü Szykiewicz, zor bir görevle karşı karşıya kaldı. İlk olarak, 1914'ten önce nüfusun fakir kesiminden gelen, tâbileri üzerinde büyük etkiye sahip olmayan, dini bilgileri ritüellerle sınırlı ve ibadetler için bildikleri ezberlerden ibaret olan imamların kültürel düzeylerinin yükseltilmesi zorunluluğu vardı. Müftü Szykiewicz, imamların eğitimine yönelik kurslar organize etti, hükümet tarafından sağlanan finansal yardım sayesinde Kahire'deki Ezher Üniversitesi'ne İslam ilahiyatı eğitimi almak üzere genç insanları gönderilmesi mümkün olabildi. Hükümet yardımı, din adamlarını maddi yardımlardan kurtardı ve kendilerini sadece görevlerine adanmalarına imkan verdi. 1914-1918 yılları arasındaki 1. Dünya savaşında yıkılan veya tahrip olan camilerin yeniden yapılma zorunluluğu vardı. Bu, devlet yardımı, Mısır Kralı Fuad ve daha önce Amerika'ya göç etmiş Tatar göçmenlerinin bağışları sayesinde, mümkün olabildi. Savaştan önce Polonya'da 70 cami ve 3 ibadethane vardı. Savaş başlamadan önce, Warsaw şehri Müslüman topluluğa cami inşası için bir arsa tahsis etmişti fakat cami, o sırada henüz inşa edilememişti. Her caminin bitişiğinde, imamın çocuklara Arap alfabesini ve dini ritüelleri öğrettiği bir okul vardı. Müftü Szykiewicz, İslam ilahiyatı, ibadetler ve dualar hakkında Arapça ve Polonya'ca (Lehçe) birçok el kitapları hazırladı.

13 Daşt, Farsça asıllı bir kelime olup ova, düzlük anlamına gelmektedir. (ç.n.)

14 Muhirs: Tatarlar arasında; (mantra örneğinde olduğu gibi) ezoterik, sembolik ve hatta sihirsel mesajlar ifade eden bu resim ve tasarımların bir kısmı, onların İslami inançlarından, diğer bazıları ise İslami olmayan eski inançlarından gelmektedir. Kur'ânî deyişlerden oluşan birçok hat yazıları, Türkçe örneklerine ve Türk-Tatar modellerine çok benzer formlardadır. Bazıları ayların ve onların faydalarının tablolarıdır. Diğer bazıları ise Medeni'deki Hz. Muhammed'in türbesini simgeleyen mufluluk tablosudurlar. Belarus'taki Iwie (Ivye) şehri, tablo koleksiyonlarının en önemli merkezidir. Siulejman Rafolowicz, orada hem koleksiyoner hem de tasarımcı olarak bulunmuştur. Kur'ân surelerinde merkezi bir rol oynayan tılsımlı dualar, Tatarlar'ın en önemli edebi ve sanatsal eserleridir. Bazı görkemli örnekler için, Andrzej Drozd tarafından yazılan bölüme ve ona eşlik eden resimlere bakınız (Pismiennictwo i muhiry Tatarow polsko-litewskich, ss. 38-43, eşlik eden resimler için bkz. ss. 67-80)

yıkım sonrasında bu camiler ya büyük ölçüde yeniden inşa edilmişler veya terk etme sonrasında restore edilmişlerdir. Restore edilen camilerin bir kısmı, (başarısız restorasyon nedeniyle) eski orijinal hallerine pek az benzemektedirler. Ayakta kalanlar şu an titiz bir şekilde korunmaktadır ve çiftlik evleri, izole edilmiş kasaba ve köyler, uzanan geniş ormanlar, büyük tepelerin etekleri ve göllerin manzaraları arasında saklı kalmış durumdadırlar. Belarus'ta, ulusal camilerin ve onların Tatar cemaatlerinin tanıtımı yapılmakta ve bu camilere özel turlar düzenlenmektedir.¹⁵

Baltık camilerinin sadece 3 tanesi geleneksel minareli, sağlam yapılmış Ortadoğu tipi yapılardır.¹⁶ Polonya Gdansk'taki cami, mimari açıdan en çarpıcı olanıdır. Litvanya Kaunas'taki cami, eski ihtişamına yakışır güzel bir şekilde restore edilmiştir. Minsk'teki benzer tasarımdaki bir cami, bitişiğindeki Müslüman mezarlığı ile birlikte 1962'de tamamen yıkılmıştır. Bugün caminin önceki yeri(Prospekt Masherava, 19), Yubeilnaya Hotel tarafından işgal edilmiştir. Bununla birlikte, Minsk yakın zamanda, yeni bir yerde ve önceki tarzına uygun olarak planlanmış, yepyeni, hepsinden daha heybetli, tasarıma uygun bir şekilde etrafı, çalışma, ibadet ve eğitim binalarıyla çevrili olan bir camiye kavuşacaktır. Bu cami, şehir merkezinde bahçelerin ve geniş boş alanların ortasında yer alacaktır. Minsk'te yapılacak bu yeni camiye rağmen, bir süre daha Polonya Gdansk'taki cami, Baltık Müslümanları için en önemli merkez olmaya devam edecektir.

Bu proje, seçkin ve hizmet ehli bir şahsiyet olan ve Müslüman toplumu için gösterdiği sürekli çabalardan ötürü en yüksek övgüyü hak eden, Belarus Müftüsü İsmail Alexandrovich'in eseridir. Onun misyonu, çok farklı etnik unsurlardan oluşan, Belarus'ta bugün sayıları 30-40 bini bulan ve içlerinde İslam'a yeni giren çok sayıda mühtedinin de bulunduğu müslümanları yaşadıkları topluma entegre etmek olmuştur.¹⁷ Letonya ve Estonya'daki Müs-

15 Bu turlar ve beraberinde sunulan misafirperverlik, Başkent Minsk'te bulunan Belintourist isimli ulusal seyahat acentası tarafından detaylıca planlanmaktadır.

16 Gdańsk ve Kaunas'taki bu camilerin inşa ve restorasyonu konusunda kapsamlı bir tanımlama için bakınız: Gyorgy Lederer and Ibolya Takacs, "Among the Muslims in Poland", *Central Asian Survey*, 9:2 (1990), ss. 119-318; Gyorgy Lederer, "İslam in Lithuania", *Central Asian Survey*, 14:3 (1995), ss. 425-448.

17 Belarus'taki Tatar tarihi ve Belarus Müslüman Tatar toplumunun tarihi ve kültürel gelişimi hakkında, Minsk'te basılan aşağıdaki kitaplar okunabilir: C.U. Dumin-I. B. Kanapatski, *Belaruskiya Tatarı, Minulæ i Cychasnasts*, Minsk: Polimya, 1993; A. I. Lokotka, *Berag Bandrabannyay, tsi Adkyl i Belarusi myachetsi*, Minsk: Nabuka i tekhnika, 1994. Özellikle geçmiş ve günümüzde Belarus'ta bulunan camileri ele alan küçük bir kitap: I. B. Kanapatski-A. I. Cmolik, *Gistoriya i Kultura Belaruskikh Tatar*, Minsk: 2000. İslami konular ve Kur'an çalışmaları hakkındaki makaleler, Minsk'te düzenli olarak yayımlanan Bayram dergisinde ve 2002'de Minsk'te yayınlanan *İslam i Musulmane Belarusi üXX stagoddzi* isimli eserde okunabilir.

luman toplulukların aksine, Lehistan Kıpçak Tatarları hala bu topluluğun özünü oluşturmaktadır. Bununla beraber, etnik olarak değişen dünyada, Rus, Azerbaycan, Ukrayna, Orta Asya ve Ortadoğu kökenli olan Müslümanların sayısı Belarus'ta gün geçtikçe artmaktadır. Baltık bölgesinin her yerinde olduğu gibi burada da dönüşüm, Müslüman toplulukların bölgesel yapılanmasında önemli bir yer teşkil ediyor. Tatarlar, yüzyıllardır devam eden biricik eski kültürel kimliklerini koruyabilmeleri için bugün her çabaya ihtiyaçları olacağına farkına varmış durumdadır.¹⁸ Belarus Müslümanları, Al-Kitab isimli kendi yayınevlerini kurdular ve Kur'ân'ın Belarus diline tercümesi bu yayınevi tarafından neşredildi. Gelecek, Kur'ân'ın Baltık bölgesindeki bütün dillerde tercümeleri olacağı noktasında büyüleyici umutlar vaat ediyor.

1-Belarus'taki Müslüman Nüfusun Etnik Dağılımı

Yüzölçüm: 207.000 km²

Toplam Nüfus: 10.000.000

1-	Tatarlar	10.900	
2-	Azerbaycanlılar	6.362	
3-	Özbekler	1571	
4-	Başkirler	1091	
5-	Kazaklar	1239	
6-	Türkmenler	921	
7-	Tacikler	848	
8-	Udmurtlar	844	
9-	Araplar	490	
10-	Lezginler	470	
11-	Çeçenler	376	
12-	Afganlar	395	
13-	Kırgızlar	108	
14-	Persliler	111	
15-	Türkler	71	
16-	Kırım Tatarları	36	
17-	Diğerleri	3000-5000	(Bu sayım, 1999 verilerine göredir)

2-Camilerin inşa tarihleri

1-	İvye	1882
2-	Slonim	1994
3-	Smilovichi	1996
4-	Novogradok	1997
5-	Vidzı	1999

18 Halihazırda, Dr. Zorina Kanapatskaya tarafından bir katkı olarak ortaya konan, Tatar Müslümanlarını ve onların gelecek kimliklerini ilgilendiren çalışmaya bakınız.

6-	Kletsk	2000
7-	Lovchitsy	2002
8-	Molodechno	2002

3-Müslüman Toplulukların sayısı

1-	1994	11
2-	1995	20
3-	1997	23
4-	1998	24 ¹⁹

19 Bu veriler, yazar için, Müftü Hacı İsmail Alexandrovich tarafından elle çizilerek hazırlanmış bir tablodan alınmış olup, 2004 Mart'ına göre Belarus'taki nüfus dağılımını, düzeyini ve Müslüman yapıyı göstermektedir. Günümüzdeki rakamların biraz daha yüksek olduğu tahmin edilmektedir.